

Marek Hałaburda

 <https://orcid.org/0000-0002-3801-9378>

 marek.halaburda@ignatianum.edu.pl

UNIWERSYTET IGNATIANUM W KRAKOWIE

 <https://ror.org/009j14p05>

Seminarium Duchowne w Krakowie (1925–1939)

 <https://doi.org/10.15633/tes.12205>

ABSTRAKT

Seminarium Duchowne w Krakowie (1925–1939)

Dwudziestolecie międzywojenne to dla Seminarium Duchownego w Krakowie czas dynamicznego rozwoju pod zarządem i wizją duszpasterską księcia metropolity Adama Stefana Sapiehy. Nieopodal Wawelu, w neogotyckim gmachu przy ul. Podzamcze, oddanym do użytku w 1901 roku, formowało się pokolenie kapłanów, które miało stawić czoła wyzwaniom niepodległego państwa, a później – tragedii II wojny światowej. Podniesienie Krakowa do rangi metropolii w 1925 roku uczyniło z miasta najważniejszy ośrodek formacji duchowej w II Rzeczypospolitej, skupiający kleryków nie tylko z diecezji krakowskiej, ale także z diecezji śląskiej (z siedzibą w Katowicach) i diecezji częstochowskiej. Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie najważniejszych zagadnień dotyczących funkcjonowania seminarium, ze szczególnym uwzględnieniem jego dziejów, organizacji oraz obsady personalnej. Analizie poddano statystyki wychowanków, a także kluczowe problemy i wyzwania, z którymi palcówka musiała się mierzyć w latach 1925–1939.

SŁOWA KLUCZOWE: Adam Stefan Sapieha, Kraków, Podzamcze, seminarium duchowne, Stradom, Zgromadzenie św. Wincentego a Paulo

ABSTRACT

Seminary in Kraków (1925–1939)

The interwar period was a time of dynamic development for the Kraków Seminary under the leadership of Metropolitan Prince Adam Stefan Sapieha. Near Wawel, in a neo-Gothic building on Podzamcze Street, which opened in 1901, a generation of priests was being formed to face the challenges of an independent state and, later, the tragedy of the Second World War. The elevation of Kraków to the status of a metropolitan see in 1925 made the city the most important centre of clerical formation in the Second Polish Republic, bringing together seminarians not only from the Diocese of Kraków, but also from the Diocese of Silesia (based in Katowice) and the Diocese of Częstochowa. The aim of this study is to present the most important issues concerning the functioning of the institution, with particular emphasis on its history, organisation and staffing. The analysis covers statistics on the students, as well as the key problems and challenges the institution had to face between 1925 and 1939.

KEYWORDS: Adam Stefan Sapieha, Kraków, Podzamcze, seminary, Stradom, missionaries

Pierwsze seminarium duchowne w Krakowie zostało erygowane podczas synodu diecezjalnego dekretem z 22 maja 1601 roku. Inicjatorem i założycielem placówki był bp Bernard Maciejowski. Pierwsi uczniowie zamieszkali w Seminarium Zamkowym (*seminarium in arce*) w budynku na Wawelu w lipcu 1603 roku¹. Od 1682 roku na mocy decyzji kapituły krakowskiej seminarium pozostawało pod zarządem księży ze Zgromadzenia św. Wincentego a Paulo (misjonarze)². W latach 20. XVIII stulecia uczelnia przeszła gruntowną reformę za sprawą bp. Konstantego Felicjana Szaniawskiego. W efekcie decyzji podjętych przez ordynariusza przebudowano i powiększono gmach seminaryjny oraz uporządkowano finanse³. Ten sam biskup erygował 28 maja 1732 roku drugie seminarium duchowne w Krakowie. Było to seminarium externum – przygotowujące księży do pracy w diecezji i seminarium internum – dla kandydatów do zgromadzenia. Miało ono swoją siedzibę w domu na Stradomiu i było zarządzane również przez księży misjonarzy⁴. Trzecie seminarium duchowne w Krakowie założył bp Andrzej Stanisław Kostka Załuski. Dokument erekcyjny został podpisany 10 marca 1758 roku. Było ono przeznaczone dla młodzieży studiującej w Akademii Krakowskiej. Uczelnia mieściła się w bursie przy ul. Gołębiej i pozostawała pod opieką profesorów Wydziału Teologicznego wspomnianej

-
- 1 S. Wysocki, *Seminarium Zamkowe w Krakowie*, Lwów 1911, s. 1–11; J. Kracik, *Nielatwe początki seminarium duchowego w Krakowie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 35 (1977), s. 232–236.
 - 2 B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 3, Kraków 2000, s. 455–460; M. Hałaburda, *Krakowskie seminarium duchowne pod zarządem księży misjonarzy (1801–1901)*, „Instytut Księży Misjonarzy w Krakowie. Informator” 30 (2010/2011), s. 68.
 - 3 S. Wysocki, *Seminarium Zamkowe w Krakowie*, s. 31–34; F. Bączkiewicz, *Z dziejów Domu Stradomskiego*, „Roczniki Obydwóch Zgromadzeń św. Wincentego a Paulo” 19 (1913) nr 3, s. 209–225; B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 3, s. 469–474.
 - 4 *Initia progressus et status praesens Domus Stradomiensis...*, Archiwum Księży Misjonarzy na Stradomiu [dalej: AMS], *Historia Congregationis Missionis in Polonia*, b. sygn., s. 216; F. Bączkiewicz, *Z dziejów Domu Stradomskiego. Seminarium duchowne na Stradomiu*, „Roczniki Obydwóch Zgromadzeń św. Wincentego a Paulo” 20 (1914) nr 1, s. 41.

Akademii⁵. Zmiana sytuacji politycznej oraz konfiskata dóbr kościelnych doprowadziły krakowskie zakłady duchowne do upadku. Już w 1797 roku rząd austriacki rozpoczął przygotowania do reorganizacji seminariów w Krakowie. Ostatecznie na podstawie dekretu gubernialnego z 24 czerwca 1801 roku nastąpiło połączenie Seminarium Akademickiego z Seminarium Stradomskim. Dwa miesiące później mocą dekretu z 28 sierpnia tego samego roku ten sam los spotkał Seminarium Zamkowe. Formalne połączeniu trzech seminariów krakowskich w jeden zakład nastąpiło na mocy postanowienia rządu austriackiego 11 grudnia 1801 roku. Decyzję zatwierdził dekret kancelarii nadwornej z 20 października 1802 roku oraz dekret gubernatora Johanna von Trautmanndorfa wydany w Krakowie 18 listopada 1802 roku⁶. Połączona uczelnia przez kolejne sto lat miała siedzibę w domu klasztorным misjonarzy na Stradomiu, pozostając pod zarządem księży tego zgromadzenia. U schyłku XIX wieku gmach klasztorny nie odpowiadał już wymogom nowoczesnego kształcenia i formacji duchowieństwa, stając się przede wszystkim zbyt ciasnym dla stale rosnącej liczby alumnów. W 1901 roku seminarium zostało przeniesione do nowego budynku przy ul. Podzamcze, wybudowanego w latach 1899–1901. Wraz ze zmianą siedziby seminarium, zmienił się również zarząd. Dotychczasowych opiekunów – misjonarzy – zastąpili księżą diecezjalni⁷.

Podniesienie Krakowa do rangi stolicy metropolii mocą bulli papieża Piusa XI *Vixdum Poloniae unitas* z 28 października 1925 roku zbiegło się w czasie ze zbliżającym się jubileuszem 325-lecia erygowania seminarium duchownego w Krakowie. W sensie organizacyjnym promulgacja bulli nie wywarła istotnego wpływu na bieżące funkcjonowanie uczelni, ponieważ jej organizacja, struktura formacyjna oraz zaplecze instytucjonalne pozostawały ukształtowane już wcześniej i nie wymagały zasadniczych korekt w związku ze zmianami

5 J. Szczepaniak, *Zachowane spisy alumnów Seminarium Akademickiego w Krakowie*, w: *Materiały do dziejów nauczania i wychowania religijnego*, t. 2, Kraków 2001, s. 27; J. Szczepaniak, *Duchowieństwo diecezji krakowskiej w XVIII wieku. Studium prozopograficzne*, Kraków 2010, s. 189–190.

6 Gubernium do Administratora Diecezji Krakowskiej bp. J. Olechowskiego, 11 XII 1801, AMS, Seminarium. Korespondencja 4 (XVIII-1899), b. sygn., k. 19–20; Gubernium do Administratora Diecezji Krakowskiej bp. J. Olechowskiego, 18 XI 1802, AMS, Seminarium. Korespondencja 4 (XVIII-1899), b. sygn., k. 43–44; Nota do Konsystorza, 20 III 1800, AMS, Seminarium. Korespondencja 5 (XVIII-1899), b. sygn., k. 5–5v; Gubernium do Administratora Diecezji Krakowskiej bp. J. Olechowskiego, 28 VIII 1801, AMS, Seminarium. Korespondencja 5 (XVIII-1899), b. sygn., k. 9–9v; Dekret hrabiego Trautmanndorfa, 18 XI 1802, AKMKr, Seminarium Duchowne 1799–1802, sygn. A. Sem. 2 (1799–1802), s. 321–327.

7 M. Hałaburda, *Krakowskie Seminarium Duchowne*, Kraków 2007, s. 55–58.

administracji kościelnej. Po wydarzeniach wojennych seminarium zdążyło powrócić do normalnego funkcjonowania, przywracając zarówno codzienną organizację zajęć, jak i regularny tryb formacji duchownej przyszłych kapłanów w gmachu przy ul. Podzamcze 8. Zanim to jednak nastąpiło budynek wymagał gruntownego remontu. W latach 1914–1921, z wyjątkiem biblioteki, kaplicy seminaryjnej i mieszkań braci służących, pozostawał w obcych rękach. Najpierw mieścił się w nim szpital rezerwowo wojsk austro-węgierskich (do 1918), później sztab gen. Hallera (do 1920), i w końcu, przez kilka następnych tygodni siedziba amerykańskiego Czerwonego Krzyża. Alumni w tym czasie mieszkali w pałacu biskupim (w skrzydle od ul. Wiślniej 12) i w domach przy ul. Kanoniczej 23 i 25⁸. Po przeniesieniu siedziby Czerwonego Krzyża na początku 1920 roku z Krakowa do Warszawy gmach został opuszczony. Odzyskany z przeznaczeniem na pierwotny cel budynek wymagał pilnych prac porządkowych i remontowych. Trzeba było oczyścić go z nagromadzonych w nim śmieci, naprawić zdewastowane wnętrza i wyposażyć w niezbędne sprzęty. Mimo że przeprowadzka na Podzamcze 8 nastąpiła 5 lutego 1921 roku, prace remontowe i porządkowe prowadzono jeszcze przez kilka następnych lat⁹. Przykładowo już w lipcu 1920 roku władze seminarium planowały wykonanie w całym gmachu seminaryjnym remontu instalacji grzewczej i wodociągowej¹⁰. W czasie wakacji 1924 roku przeprowadzono remont kaplicy seminaryjnej i zakrystii. W obydwóch pomieszczeniach wymieniono wówczas parkiety, „gdyż pod stare zakradł się grzyb, wydając w czasie słoty przykrą woń stęchlizny”¹¹. Jak czytamy w jednej z luźnych notatek z około połowy lat 20. XX stulecia, zdeponowanych w aktach seminaryjnych: „Nakładem wielkich trudności i znacznych kosztów, gmach Seminarium został odczyszczony i odmalowany w tej myśli, by Księżom było tu miło, zdrowo na duszy i na ciele”¹².

8 Kronika seminarium duchownego w Krakowie, Archiwum Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie [dalej: AWSDAK], sygn. XVII.6, s. 8, 17, 23; *Kronika Kaplicy Duchownego Seminarjum Metropolitalnego w Krakowie z r. z. 1900*, Archiwum Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie, sygn. XVII.1/5, s. 52–53; K. Bąkowski, *Kronika Krakowa z lat 1918–1923*, Kraków 1925, s. 45.

9 Kronika seminarium duchownego w Krakowie, AWSDAK, sygn. XVII.6, s. 23–24.

10 Inż. Leonard Nitsch i Ska. Biuro techniczne. Zakład Instalacyjny, Kraków, ul. Andrzeja Potockiego nr 18 do Szanownego Kierownictwa Okręgu Budowlanego w Krakowie, 7 VII 1920, AKMKr, Seminarium Duchowne 1915–1927, sygn. A. Sem. 15 (1915–1927), s. 839.

11 *Kronika Kaplicy Duchownego Seminarjum Metropolitalnego w Krakowie z r. z. 1900*, AWSDAK, sygn. XVII.1/5, s. 61.

12 Informacja w formie notatki o przeprowadzonych pracach remontowych w gmachu seminarium krakowskiego, ok. 1925, AKMKr, Seminarium Duchowne 1912–1938, sygn. A. Sem. 17 (1912–1938), s. 65.

W tym samym mniej więcej czasie trwały prace nad zapewnieniem zakładowi odpowiedniego uposażenia. Do 1917 roku seminarium było finansowane w dużej mierze z Funduszu Religijnego. Wysokość subwencji uzależniona była od limitu miejsc etatowych.

W 1910 roku dla diecezji krakowskiej Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Wiedniu ustaliło limit miejsc na 90 alumnów. W każdym roku państwo wypłacało na alumna 610 koron, które wystarczały na pokrycie kosztów wyżywienia, opłacenie służby i niewielkie remonty kaplicy. Dodatkowo do kasy seminaryjnej z funduszu religijnego wpływało 1200 koron tytułem pensji dla czterech przełożonych seminarium¹³. Zaraz po odzyskaniu niepodległości władze II Rzeczypospolitej utrzymały dotychczasowe zasady. W końcu stycznia 1919 roku Polska Komisja Likwidacyjna – Wydział Oświaty poleciła Filialnej Kasie Krajowej w Krakowie wypłacenie na rzecz seminarium duchownego w Krakowie następujących środków tytułem: (1) dotacji na utrzymanie 65 alumnów w I półroczu 1919 roku, po 305 zł koron na alumna, w kwocie 19825 koron; (2) wynagrodzenia dla przełożonych za I półrocze 1919 roku, w kwocie 1500 koron; (3) dodatku drożyznianego na utrzymanie 65 alumnów w I półroczu 1919 roku, po 305 koron, w kwocie 19 825 koron¹⁴.

Po 1925 roku, zgodnie z postanowieniami konkordatu, fundusze państwowe pokrywały około 60% wydatków zakładu¹⁵. Resztę pieniędzy pozyskiwano z ofiar wiernych, z dochodów z własnego majątku (ziemie, budynki) oraz z tzw. *seminaristicum*, podatku nałożonego na księży, na mocy postanowień

13 Reskrypt C.K. Namiestnictwa we Lwowie do C.K. Filialnej Kasy Krajowej w Krakowie, 3 I 1903, odpis, AKMKr, Seminarium Duchowne 1892–1908, sygn. A. Sem. 10 (1892–1908), s. 2329; Reskrypt C.K. Namiestnictwa do C.K. Filialnej Kasy Krajowej w Krakowie, 17 VI 1903, odpis, AKMKr, Seminarium Duchowne 1891, 1901–1914, sygn. A. Sem. 16 (1891) (1901–1914), s. 109; Odpis pisma C.K. Namiestnictwa do Księżęco-Biskupiego Konsystorza z dnia 21 VI 1904, L. 79850, AKMKr, Seminarium Duchowne 1891, 1901–1914, sygn. A. Sem. 16 (1891) (1901–1914), s. 183; E. Komar, *Kardynał Puzyna. Moje wspomnienia*, Kraków 1912, s. 33.

14 Polska Komisja Likwidacyjna, Wydział Oświatowy, Nakaz Wyplaty. Etat: Min. Wyznań i Oświaty do Filialnej Kasy Krajowej w Krakowie, 31 I 1919, AKMKr, Seminarium Duchowne 1912–1938, sygn. A. Sem. 17 (1912–1938), s. 39–40.

15 Zob. Artykuł 14 i Załącznik A do art. 24 Konkordatu pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisanego w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r., Dz. U. 1925 nr 72 poz. 501; Konkordat – wykonanie (t. 6) – Materiały do spraw wykonania załącznika „A” do Konkordatu – dotacja na rzecz Kościoła, 1925–1938, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Departament V Wyznań, sygn. 2/14/0/5/407, s. 1–203; S. Łukomski, *Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 roku pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską*, Łomża 1934, s. 217–239.

Synodu diecezji krakowskiej z 1923 roku, w celu utrzymania seminarium duchownego¹⁶.

O ile, tak jak zasygnalizowano już wyżej, wspomniana bulla w sensie organizacyjnym nie miała bezpośredniego wpływu na funkcjonowanie seminarium duchownego w Krakowie, o tyle w sensie prestiżowym już tak. Obok istniejącego od przeszło trzech stuleci krakowskiego seminarium duchownego, miasto w niedługim okresie stało się siedzibą dwóch kolejnych zakładów duchownych – Śląskiego Seminarium Duchownego oraz Częstochowskiego Seminarium Duchownego. W 1927 roku działalność zainaugurowało seminarium diecezji śląskiej (katowickiej). Funkcjonowało w budynku wybudowanym w latach 1926–1927, usytuowanym przy Alei Trzech Wieszców¹⁷. Drugie z wymienionych seminariów zainaugurowało swoją działalność w 1930 roku po zakończeniu budowy nowego gmachu, pod Wawelem, przy ul. Bernardyńskiej¹⁸.

W ten sposób Kraków stał się ważnym ośrodkiem formacji duchowieństwa nie tylko dla archidiecezji krakowskiej, ale także – tymczasowo – dla seminarzystów z innych diecezji – śląskiej i częstochowskiej, zanim ich seminaria nie zostały przeniesione do docelowych diecezji. Istotną rolę odgrywały również seminaria zakonne prowadzone przez zakony i zgromadzenia, w których realizowano studia filozoficzno-teologiczne. Kształciły one przyszłych kapłanów i zakonników w duchu własnych charyzmatów, wzbogacając tym samym religijne i intelektualne życie miasta.

Seminarium duchowne w Krakowie było przedmiotem szczególnej troski abp. Adama Stefana Sapiehy, który podejmował działania mające na celu zarówno rozwój organizacyjny placówki, zapewnienie wysokiego poziomu formacji duchowej przyszłych kapłanów jak również powiększenie ich liczby zgodnie z potrzebami pastoralnymi archidiecezji. Arcybiskup dobrze znał seminaryjne realia i posiadał własne spostrzeżenia, jeśli chodzi o model wychowawczy i rolę przełożonych. Przez cztery lata, od 1897 roku, pełnił obowiązki wicerektora w seminarium lwowskim. Mając zupełnie inne zapatrywania na formację seminaryjną niż władze tamtejszego zakładu duchownego, w 1901 roku złożył na ręce bp. Józefa Bilczewskiego rezygnację z zajmowanej

16 *Seminaristicum*, „Notificationes e Curia Principis Episcopi Cracoviensis” 1925, nr 10–11, s. 38.

17 R. Marcinek, *Dawne Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie w świetle kwerendy archiwalnej*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 42 (2024), s. 88–90.

18 J. Związek, *Z dziejów Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie (1926–1991)*, „Veritati et Caritati” 6 (2016), s. 362–366.

funkcji¹⁹. W późniejszym czasie, nauczony doświadczeniami ze Lwowa, w Krakowie dbał o właściwy dobór przełożonych. Pamiętając o rozdźwiękach między seminarium a Wydziałem Teologicznym, do których dochodziło za czasów jego poprzednika, stanowiska na Podzamczu obsadzał przeważnie osobami po studiach, często pracownikami Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego, co ułatwiało unikanie nieporozumień, nie wspominając już o wpływie na poziom kadry pedagogicznej²⁰.

Mając na uwadze powyższe uwarunkowania, książę-biskup nadał seminarium krakowskiemu nowoczesną strukturę organizacyjną, która opierała się na ścisłej współpracy z Wydziałem Teologicznym UJ i krakowską kapitułą katedralną. Z ramienia ordynariusza, jako władzy zwierzchniej, funkcję organu nadzorczego nad zakładem sprawowało dwóch delegatów do spraw dyscypliny i przeważnie dwóch lub jeden delegat do spraw zarządu dóbr seminaryjnych. Byli oni powoływani – z jednym wyjątkiem – spośród członków kapituły lub włączani do niej w późniejszym czasie. W omawianym okresie delegatami do spraw dyscypliny byli: Adam Podwin (1925–1939) (kanonik od 1913 roku), Maciej Sieniatycki (1925–1938) i Stanisław Rospond (1938–1939) (kanonik od 1927 roku). Jako delegaci do spraw zarządu dóbr seminaryjnych pracowali: Marce-li Ślepicki (1925–1936) (kanonik od 1908), (1929–1939) (kanonik od 1937 roku), i Stanisław Jasiński (1937–1939) (kanonik od 1938 roku). W latach 1925–1929 funkcja jednego z dwóch delegatów do spraw zarządu dóbr seminaryjnych pozostawała nieobsadzona²¹.

19 J. Wolny, *Sapieha Adam Stefan (1867–1951)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 34: 1992–1993, Wrocław 1993, s. 540.

20 Zob. S. Piech, *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1880–1939*, Kraków 1995, s. 41–52.

21 *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1926*, Cracoviae 1926, s. 221; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1928*, Cracoviae 1928, s. 133; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1929*, Cracoviae 1929, s. 156; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1930*, Cracoviae 1930, s. 155; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1931*, Cracoviae 1931, s. 158; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1933*, Cracoviae 1933, s. 153; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1934*, Cracoviae 1934, s. 172; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1935*, Cracoviae 1935, s. 172; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1936*, Cracoviae 1936, s. 172; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1937*, Cracoviae 1937, s. 172; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1938*, Cracoviae 1938, s. 172; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1939*, Cracoviae 1939, s. 184.

Zarząd wewnętrzny seminarium tworzyli: rektor, wicerektor, prefekci (zazwyczaj dwóch, okresowo jeden), ojciec duchowny i prokurator²². Schemat organizacyjny pracowników zatrudnionych w krakowskim seminarium duchownym w interesującym nas okresie z podziałem na poszczególne funkcje i lata ich sprawowania obrazuje tabela 1.

Tabela 1. Pracownicy Seminarium Duchownego w Krakowie w latach 1925–1939

Lp.	Imię i Nazwisko	Funkcja	Lata urzędowania
1.	Stanisław Rospond	Rektor	1920–1927
2.	Zygmunt Kulig	Rektor	1927–1930
3.	Franciszek Barda	Rektor	1930–1931
4.	Szymon Hanuszek	Rektor	1931–1939
5.	Jan Piwowarczyk	Rektor	1939–1945
6.	Władysław Wicher	Wicerektor	1926–1929
7.	Karol Kozłowski	Wicerektor	1929–1931
8.	Stanisław Czartoryski	Wicerektor	1931–1939
9.	Stanisław Pankiewicz	Prefekt	1924–1926
10.	Władysław Wicher	Prefekt	1919–1926
11.	Marian Michalski	Prefekt	1925–1930
12.	Karol Kozłowski	Prefekt	1926–1929
13.	Stanisław Czartoryski	Prefekt	1930–1931
14.	Franciszek Gabryl	Prefekt	1935–1938
15.	Eugeniusz Florkowski	Prefekt	1931–1939
16.	Ignacy Różycki	Prefekt	1938–1939

²² Funkcja prokuratora w seminarium duchownym w Krakowie pojawia się po raz pierwszy w 1938 roku. We wcześniejszym okresie obowiązki prokuratorские wypełniał wicerektor, który de facto nie był jeszcze zastępcą rektora. Zob. *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1938*, Cracoviae 1938, s. 172.

Lp.	Imię i Nazwisko	Funkcja	Lata urzędowania
17.	Czesław Lewandowski CM	Ojciec duchowny	1914–1931
18.	Karol Kozłowski	Ojciec duchowny	1931–1939
19.	Konstanty Krzywanek	Prokurator	1938–1939

Źródło: Książęco Metropolitalna Kuria w Krakowie do ks. Dr Władysława Wichra, Wicerektora Seminarium w Krakowie, 17 X 1929, AKMKr, Seminarium Duchowne 1928–1941, sygn. A. Sem. 18 (1928–1941), k. 197; Kronika seminarium duchownego w Krakowie, AWSDAK, sygn. XVII.6, s. 8, 17, 23, 28, 31, 35, 39–40, 59, 67, 72, 76, 84, 91, 100, 128, 144, 174, 176, 178; Księga wydarzeń, AWSDAK, sygn. XVII. 7, nlb.; *Elenchus Venerabilis Cleri Dioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1925*, Cracoviae 1925, s. 202; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1926*, Cracoviae 1926, s. 221; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1928*, Cracoviae 1928, s. 133; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1929*, Cracoviae 1929, s. 156; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1930*, Cracoviae 1930, s. 155; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1931*, Cracoviae 1931, s. 158; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1933*, Cracoviae 1933, s. 153; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1934*, Cracoviae 1934, s. 172; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1935*, Cracoviae 1935, s. 172; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1936*, Cracoviae 1936, s. 172; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1937*, Cracoviae 1937, s. 172; *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1938*, Cracoviae 1938, s. 172.

Biorąc pod uwagę dane zgromadzone w tabeli 1, należy podkreślić, że zmiany personelu w krakowskim alumnacie zdarzały się dość często. Częsta rotacja dotyczyła zwłaszcza stanowisk rektora i prefekta. W stosunkowo krótkim okresie czasu, bo niespełna 14 lat, na urząd rektora zostało powołanych pięciu przełożonych. Wszyscy rektorzy, za wyjątkiem ks. Szymona Hanuszka, otrzymali kanonie katedralne jako rektorzy seminarium w Krakowie. Średnia kadencja prefektów nie przekraczała trzech lat. Jak twierdził ks. Jan Kracik, częste zmiany miały chronić przed rutyną w nauczaniu i zapewnić jednolity program formacji²³.

Trzeba pamiętać, że książę-biskup od początku swoich rządów w Krakowie nie wahał się podejmować radykalnych kroków, jeśli wymagało tego dobro

²³ J. Kracik, *Krakowskie Seminarium Duchowne w latach 1911–1951*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 1, red. J. Wolny, Kraków 1982, s. 202.

instytucji kościelnych. Wyraźnym tego dowodem była sytuacja ze stycznia 1914 roku, kiedy hierarcha zdecydował o zwolnieniu wszystkich dotychczasowych przełożonych seminarium. Bezpośrednią przyczyną takiego drastycznego rozwiązania był impas decyzyjny i personalny wewnątrz władz uczelni. Zarzewiem konfliktu stał się brak porozumienia między nowym rektorem ks. Marcelim Ślepickim (mianowanym na urząd w 1912 roku) a wpływowym ojcem duchownym ks. Edwardem Komarem. Ich odmienne wizje prowadzenia seminarium oraz wzajemne animozje doprowadziły do powstania stronnictw wśród kleryków. Podjęta decyzja, choć odbierana wówczas jako surowa, pozwoliła na wyciszenie sytuacji i ostatecznie zamknięcie konfliktu²⁴. Nie była to ostatnia w dziejach seminarium na Podzamczu wymiana całego personelu zarządzającego. Na analogiczne rozstrzygnięcie zdecydował się metropolita zaraz po wybuchu II wojny światowej. Powody wrześniowej decyzji były jednak zupełnie inne. Chodziło tym razem przede wszystkim o dostosowanie struktury seminarium do funkcjonowania w warunkach wojennych. Do szczegółowej analizy tych zmian powrócimy jeszcze w końcowej części niniejszego tekstu.

Centralne miejsce w formacji kleryków zajmowała postać ojca duchownego. W przeciwieństwie do innych funkcji seminaryjnych, urząd ten w Krakowie na Podzamczu charakteryzował się dużą stabilnością personalną. W omawianym okresie w seminarium krakowskim urząd przewodnika duchowego kleryków sprawowało dwie osoby. Na kartach historii w sposób szczególny zapisała się postać ks. Czesława Lewandowskiego, kapłana Zgromadzenia Misji św. Wincentego a Paulo. Nominację na urząd ojca duchownego w krakowskim seminarium diecezjalnym otrzymał 6 stycznia 1914 roku²⁵. Współpraca ta miała swoje korzenie jeszcze w czasach seminarium we Lwowie, gdzie metropolita korzystał z kierownictwa duchowego ks. Lewandowskiego, co po latach zaowocowało wzajemnym zaufaniem na gruncie krakowskim²⁶. Powołanie na

24 J. Kracik, *Krakowskie Seminarium Duchowne w latach 1911–1951*, s. 199–200.

25 Arcybiskupi Książęcy Konsystorz Diecezji Krakowskiej do ks. Czesława Lewandowskiego, Superiora Domu ks. Misjonarzy na Kleparzu, Kraków, 6 I 1914, AMS, Ks. Lewandowski Czesław I, b. sygn., s. 122.

26 Ks. C. Lewandowski sprawował urząd ojca duchownego w seminarium we Lwowie w latach 1892–1900. Zob. *Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domini 1893*, Leopoli 1893, s. 22; *Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domini 1894*, Leopoli 1894, s. 22; *Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domini 1895*, Leopoli 1895, s. 22; *Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domini 1897*, Leopoli 1897, s. 23; *Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat.*

stanowisko ojca duchownego odwoływało się także do dawnych tradycji zgromadzenia, które od przeszło dwóch wieków przygotowywało do kapłaństwa przyszłe kadry duchowne na potrzeby diecezji krakowskiej²⁷. Swoją posługę ks. Lewandowski zakończył w 1931 roku. Podczas siedemnastu lat pracy wychował liczne grono kapłanów. Jego dobroć, serdeczność oraz sposób pracy wywierały zasadniczy wpływ na formacje duchową i sprawiały, że był powszechnie szanowany i cieszył się dużym autorytetem wśród alumnów. O tym, jakim był kapłanem i przewodnikiem duchowym, dowodzą pełne szacunku głosy wychowanków, zachowane we wspomnieniach, listach, a także bogatej korespondencji imieninowej, będące dowodem pamięci i wdzięczności kolejnych roczników alumnów²⁸. Ksiądz Kazimierz Figlewicz, jako jeden z wychowanków, wspominał: „Był to kapłan świętobliwy i dobry dla drugich, i dlatego powszechnie był ceniony i szanowany, zarówno przez przełożonych jak i przez alumnów, bo świętość jego nie odpychała, lecz przyciągała”²⁹. Podobnie oceniał ojca duchownego ksiądz metropolita Adam Sapieha: „Jest to rzadko spotykany typ mądrego i dobrego człowieka”³⁰. Po latach ks. bp Julian Groblicki, wychowanek ks. Czesława, powiedział krótko: „My nim żyjemy, On dla nas nie umarł, jest wśród nas”³¹.

Sporym problemem, z którym musiał się zmierzyć rządca archidiecezji, była rozbudowa pomieszczeń seminaryjnych. Zapotrzebowanie na księży wzrosło w tym czasie z trzech powodów: po pierwsze na skutek powiększenia diecezji, po drugie przez tworzenie nowych parafii i po trzecie utworzenie nowych etatów dla katechetów. Dlatego też gmach na Podzamczu wzniesiony w latach 1899–1901 staraniem kardynała Jana Puzyny okazał się już niewystarczający³². W 1921 roku arcybiskup powrócił do rozpoczętych jeszcze przed wojną starań

pro anno Domini 1898, Leopoli 1898, s. 24; *Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidiecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domini 1899*, Leopoli 1899, s. 25; *Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidiecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domini 1900*, s. 25; *Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidiecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domini 1901*, Leopoli 1901, s. 25; B. Markowski, *Ksiądz Czesław Lewandowski CM 1864–1934*, Kraków 2022, s. 33–34.

27 Zob. M. Hałaburda, *Krakowskie seminarium*, s. 11–58.

28 Zob. Listy do Ks. Czesława Lewandowskiego, Archiwum „Naszej Przeszłości” w Krakowie, sygn. 43, s. 3–477.

29 [Brak autora, brak tytułu] „Z Życia Albertyńskiego” 11 (1984) nr 30, s. 5.

30 Tamże.

31 Tamże.

32 J. Urban, *Kilka kart z najnowszych dziejów krakowskiego seminarium duchownego (w stulecie poświęcenia gmachu seminaryjnego przy ul. Podzamcze 8)*, „Biuletyn Duszpasterski” 10 (2002), s. 26–36.

mających na celu rozbudowę budynku seminaryjnego³³. Brak dostatecznych środków finansowych oraz nieuporządkowane kwestie własnościowe działek uniemożliwiły rozpoczęcie inwestycji. Dopiero w 1926 roku arcybiskup zintensyfikował działania. Rok później podjął ostateczną decyzję o budowie nowego skrzydła. Miało ono zostać wzniesione na parceli położonej w ogrodzie posesji przy ul. Kanoniczej 19 i 21, od strony Wawelu. W lutym 1927 roku arcybiskup wezwał do składania ofiar na ten cel. W apelu do duchowieństwa pisał „Jest Nas za mało. Pan Bóg w swem miłosierdziu wzbudza coraz liczniejsze powołania u młodzieży, z których na nieszczęście tylko część mogliśmy do Seminarium przyjąć, bo zabudowanie Seminarium jest za mało. W pokojach obliczonych na jednego musi się gnieść nawet i trzech, a z obawą największą myślimy, co będzie na rok przyszły”³⁴. Już pod koniec tego samego roku odbyło się poświęcenie gotowej do użytku auli i nowych pokoi dla alumnów³⁵.

Dodatkowo, obok inwestycji budowlanej, w planach znajdowało się pozyskanie części ogrodu więziennego przy pokarmelitańskim Klasztorze św. Michała, z przeznaczeniem na cele rekreacyjne. W 1925 roku arcybiskup ubolewał: „Dzisiaj patrzymy na tę anomalię, że przestępcy kryminalni mogą przechadzać się w ogrodzie klasztornym, a obok zdrowie uczącej się młodzieży jest z powodu braku ogrodu bardzo narażone”³⁶. Kwestia pozyskania części ogrodu więziennego z przeznaczeniem na boisko sportowe i teren spacerowy przez długi czas pozostawała nierozstrzygnięta. Przełom nastąpił dopiero w 1938 roku, po przejściu skomplikowanej drogi administracyjnej. Dalsze przeciągające się procedury spowodowały, że klerycy seminarium mogli korzystać z nowej infrastruktury rekreacyjnej dopiero w 1939 roku³⁷.

33 Abp A. S. Sapieha do Ministerstwa WRiOP, 16 XI 1921, AKMKr, Teczka „Puzyna”, b. sygn.

34 Odezwa abp. S. Sapiehy do Duchowieństwa Archidiecezji Krakowskiej, 2 II 1927, AKMKr, Seminarium Duchowne 1915–1927, sygn. A. Sem. 15 (1915–1927), k. 1177.

35 *Seminarium duchowne w Krakowie: 400-lecie*, red. J. Guzdek, F. Ślusarczyk, Kraków 2001, s. 51.

36 Abp Sapieha do nieznanego adresata, 30 XI 1925, AKMKr, Teczka „Puzyna”, b. sygn.

37 Pod koniec 1938 roku rektor seminarium duchownego w Krakowie otrzymał odpis pisma z Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego [WRiOP] do Rektora UJ, następującej treści: „Ministerstwo zawiadamia pismem z dnia 13 IX 1938 r., że Ministerstwo Sprawiedliwości przychyliła się do prośby Dziekana WT UJ i zgadza się na czasowe przekazanie części ogrodu wierzni św. Michała w Krakowie na urządzenie boiska sportowego dla studentów teologii UJ. Po zlikwidowaniu boiska plac ten będzie przekazany zarządowi więzienia w Krakowie. Ze względów bezpieczeństwa przekazana część winna być odgrodzona od więzienia odpowiednim murem. Mur ten Dziekanat postawi na swój koszt. Jednocześnie Ministerstwo Sprawiedliwości upoważniło naczelnika więzienia w Krakowie do protokuralnego przekazania upoważnionemu przedstawicielowi Dziekanatu WT UJ wyżej

W okresie II Rzeczypospolitej po niezbędnej rozbudowie budynku zwiększono liczbę alumnów do około 120. Jak pisał ks. Jan Kracik w jednym ze swoich artykułów: „Tej liczebności alumnów okresu międzywojennego nie dyktował oczywiście metraż seminarium, ani nawet liczba powołań, lecz ocena potrzeb diecezji”³⁸. Chętnych było zdecydowanie więcej. Każdego roku liczba zgłoszeń przewyższała limity przyjęć. Przykładowo w roku akademickim 1932/1933 do seminarium częstochowskiego, krakowskiego i śląskiego zgłosiło się łącznie 250 kandydatów. Z tej liczby przyjęto tylko 101³⁹. Jak już wcześniej wspomniano, dotacja z funduszy państwowych pokrywała około 60% wydatków zakładu, resztę uzupełniano z ofiar wiernych. Bezpłatne studia otwierały przed synami chłopskimi oraz uboższą młodzieżą drzwiami do stanu kapłańskiego, oferując im rzadką możliwość awansu społecznego. Tak więc nadmiara kandydatów i wpływ do kapłaństwa przedstawicieli warstw niższych, proces zapoczątkowany w pierwszej połowie XIX wieku, trwał nadal i dotyczył nie tylko Krakowa, ale prawie wszystkich polskich seminariów duchownych działających w dwudziestoleciu międzywojennym. Statystykę alumnów krakowskich w interesującym nas okresie prezentuje poniższe zestawienie.

Tabela 2. Liczba alumnów Seminarium Duchownego w Krakowie w latach 1925–1939

Rok akademicki	1	2	3	4	5	Razem
1925/1926	23	16	14	20	16	89
1926/1927	25	22	14	13	19	93
1927/1928	38	21	17	12	11	100
1928/1929	35	38	18	14	12	117
1929/1930	23	32	34	18	14	121
1930/1931	27	22	23	31	17	120

wymienionej części ogrodu według kopii mapy katastralnej. Protokół dotyczący czasowego przekazania części ogrodu więziennego Dziekanowi Wydziału Teologicznego UJ sporządzono 19 listopada 1938 r. w kancelarii naczelnika krakowskiego więzienia, w obecności zainteresowanych stron” (Odpis pisma WRiOP do Rektora UJ, 11 x 1938, AKMKr, Seminarium Duchowne 1928–1941, sygn. A. Sem. 18 (1928–1941), k. 845).

38 J. Kracik, *Krakowskie Seminarium Duchowne w latach 1911–1951*, s. 201.

39 J. Kracik, *Krakowskie Seminarium Duchowne w latach 1911–1951*, s. 201.

Rok akademicki	1	2	3	4	5	Razem
1931/1932	28	24	19	20	30	121
1932/1933	27	25	22	18	20	112
1933/1934	33	31	16	17	15	102
1934/1935	35	29	24	11	17	116
1935/1936	31	30	25	23	10	119
1936/1937	25	27	28	25	23	128
1937/1938	29	21	23	23	25	121
1938/1939	20	20	18	20	27	105

Źródło: Kronika seminarium duchownego w Krakowie, AWSDAK, sygn. XVII.6, s. 8, 17, 23, 31, 35–37, 41–44, 61–64, 68–70, 73–75, 77–80, 85–88, 92–96, 101–103, 129–131, 145–147, 174–175, 176–177; Księga wydarzeń, AWSDAK, sygn. XVII. 7, nlb.; *Elenchus Venerebilis Cleri Dioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1925*, Cracoviae 1925, s. 202–206; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1926*, Cracoviae 1926, s. 221–225; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1927*, Cracoviae 1927, s. 230–234; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1928*, Cracoviae 1928, s. 133–138; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1929*, Cracoviae 1929, s. 156–160; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1930*, Cracoviae 1930, s. 155–159; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1931*, Cracoviae 1931, s. 158–162; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1933*, Cracoviae 1933, s. 153–156; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1934*, Cracoviae 1934, s. 172–175; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1935*, Cracoviae 1935, s. 172–175; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1936*, Cracoviae 1936, s. 172–175; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1937*, Cracoviae 1937, s. 172–175; *Elenchus Venerebilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1938*, Cracoviae 1938, s. 172–175.

Po spadku powołań spowodowanym I wojną światową w omawianym okresie seminarium krakowskie przeżywało pod tym względem wyraźny rozkwit. O ile w 1920 roku kształciło się w nim na wszystkich rocznikach zaledwie 62 kleryków, to już pięć lat później liczba ta wzrosła do 89. Rekordową liczbę seminarzystów odnotowano w połowie lat 30. XX stulecia. Wówczas to na

Podzamczu w roku akademickim 1935/1936 studiowało na wszystkich pięciu kursach 128 kleryków⁴⁰.

Każdy z przyjętych do seminarium alumnów stawał się równocześnie studentem Wydziału Teologicznego UJ. Po zakończeniu studiów uzyskiwał abso-lutorium i przyjmował święcenia kapłańskie. Dlatego też liczba lat spędzonych w seminarium była uzależnionych od czasu trwania studiów na wspomnianym fakultecie. W okresie autonomii galicyjskiej studia trwały cztery lata. Reforma studiów nastąpiła zaraz po odzyskaniu niepodległości. W roku akademickim 1919/1920, z inicjatywy abp. Sapiehy, dotychczasowy czteroletni cykl kształcenia został wydłużony do pięciu lat⁴¹. Taki stan utrzymywał się aż do 1939 roku. Mimo że w odpowiedzi na upomnienia z Rzymu abp Sapieha doprowadził do uchwalenia przez Radę Wydziału Teologicznego UJ sześcioletniego toku stu-diów, reforma ta pozostała jedynie na papierze, a jej pełną realizację przerwał wybuch wojny⁴². Warto przypomnieć, że zgodnie z obowiązującymi wówczas wymogami kodeksu prawa kanonicznego (kan. 1365), sześć lat studia trwały na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie (USB) oraz w większości polskich seminariów duchownych⁴³.

Wojenne losy seminarium duchownego w Krakowie rozpoczęły się 4 wrze-snia 1939 roku. Wówczas przełożeni i 36 alumnów, którzy zdążyli przyjechać do Krakowa, podjęli decyzję o ucieczce na Wschód. Metropolita nie był zwolenni-kiem tego pomysłu. Pod wpływem otoczenia i niektórych przełożonych zgodził się na takie rozwiązanie i przekazał nawet pieniądze na drogę. Napływających później do Krakowa kleryków zatrzymał w mieście. W międzyczasie dokonał także zmiany prawie wszystkich wychowawców. Już 7 września rektorem został

40 Zob. *Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1935*, Cracoviae 1935, s. 172–175.

41 Dziekan Wydziału Teologicznego UJ do bp. Sapiehy, 5 II 1919, AKMKr, Teki Sapieżyńskie 1912–1951, sygn. TS XVII/83; Projekt reorganizacji studiów teologicznych uchwalony przez Wydział Krakowski, 10 VI 1919, AKMKr, Teki Sapieżyńskie 1912–1951, sygn. TS XVII/83.

42 Protokół Rady Wydziału z 3 VI 1938, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Akta Wydziału Teolo-gicznego. Protokoły posiedzeń Rady Wydziału 1854–1939, sygn. WT II 17; Dziekan Wydziału Teolo-gicznego UJ do Ministra Oświaty, 27 IX 1946, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Akta Wydziału Teologicznego. Programy nauczania, dyskusja nad reformą studiów 1851–1954, sygn. WT II 28; A. Ka-puśniak, J. Szczepaniak, *Katalog alumnów krakowskiego seminarium duchownego (1901–1938)*, Kraków 2006, s. 6.

43 Korespondencja w sprawie starań o uznanie przez MWRiOP seminariów duchownych jako wyższych szkół akademickich, VI–VII 1938, AKMKr, Teki Sapieżyńskie 1912–1951, TS XVII/83, s. 233–258; F. Bącz-kowicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 2, Opole 1958, s. 493.

ks. Jan Piwowarczyk, uznany teolog (doktorat na WT UJ w 1933 roku), któremu pomagali ks. Józef Rozwadowski jako ojciec duchowny i ks. Stanisław Smoleński w roli prefekta. Prokuratorem pozostał nadal ks. K. Krzywanek⁴⁴. Wprowadzone zmiany także należy uznać za udane nominacje. Zwłaszcza nowy rektor objawił się jako postać formatu odpowiadającego trudnym realiom wojennym. Według relacji osób z jego najbliższego otoczenia, był człowiekiem obdarzony ogromnym wyczuciem sytuacji i pojawiających się zagrożeń⁴⁵. To ks. J. Piwowarczyk przyjmie w 1942 roku do istniejącego w konspiracji seminarium duchownego w Krakowie Karola Wojtyłę⁴⁶.

Alumni, którzy uciekli na Wschód, powrócili do Krakowa w dwóch grupach przed końcem października i dołączyli do reszty kleryków, rozpoczynając kolejny rok nauki. Po aresztowaniu 6 listopada profesorów UJ, dla alumnów zorganizowano *Studium domesticum* prowadzone przez zastępców. Dwa dni później Niemcy zajęli budynek przy ul. Podzamcze. Kleryków umieszczono w pałacu biskupim i Domu Katolickim (gmach dzisiejszej filharmonii). W ten sposób rozpoczął się kolejny, chyba jeden z najtrudniejszych, etapów w dziejach krakowskiego seminarium⁴⁷.

Omawiany okres w dziejach Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie był czasem intensywnego rozwoju uczelni. Dzięki staraniom księcia-biskupa Adama Stefana Sapiehy, seminarium nie tylko dysponowało nowoczesnym gmachem przy ul. Podzamcze 8, ale przede wszystkim stało się elitarnym ośrodkiem intelektualnym, ściśle związanym z Wydziałem Teologicznym UJ. W przededniu II wojny światowej krakowska uczelnia była symbolem nowoczesnej formacji, łączącej duchowość z wiedzą akademicką. Wypracowany w omawianym okresie model kształcenia okazał się na tyle trwały, że nie tylko pozwolił przygotować kadry duchowieństwa na wyzwania, które nadeszły wraz z wybuchem wojny, ale również umożliwił skuteczne funkcjonowanie w trudnych latach powojennej rzeczywistości politycznej Polski Ludowej.

44 Kronika seminarium duchownego w Krakowie, AWSDAK, sygn. XVII.6, s. 178–179.

45 *Seminarium duchowne w Krakowie: 400-lecie*, s. 339.

46 Jan Paweł II, *Dar i tajemnica*, Kraków 1996, s. 5.

47 Kronika seminarium duchownego w Krakowie, AWSDAK, sygn. XVII.6, s. 179–180.

Bibliografia

- Abp A. S. Sapieha do Ministerstwa WRiOP, 16 XI 1921, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Teczka „Puzyna”, b. sygn.
- Abp Sapieha do nieznanego adresata, 30 XI 1925, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Teczka „Puzyna”, b. sygn.
- Bączkowicz F., *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 2, Opole 1958.
- Bączkowicz F., *Z dziejów Domu Stradomskiego*, „Roczniki Obydwóch Zgromadzeń św. Wincentego a Paulo” 19 (1913) nr 3, s. 209–225.
- Bączkowicz F., *Z dziejów Domu Stradomskiego. Seminarium duchowne na Stradomiu*, „Roczniki Obydwóch Zgromadzeń św. Wincentego a Paulo” 20 (1914) nr 1, s. 35–52.
- Bąkowski K., *Kronika Krakowa z lat 1918–1923*, Kraków 1925.
- [Brak autora, brak tytułu], „Z Życia Albertyńskiego” 11 (1984) nr 30, s. 1–22.
- Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domnini 1893*, Leopoli 1893.
- Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domnini 1894*, Leopoli 1894.
- Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domnini 1895*, Leopoli 1895.
- Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domnini 1897*, Leopoli 1897.
- Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domnini 1898*, Leopoli 1898.
- Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domnini 1899*, Leopoli 1899.
- Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domnini 1900*, Leopoli 1900.
- Catalogus Venereabilis Cleri Saecularis et Regularis Archidioecesis Leopoliensis rit. lat. pro anno Domnini 1901*, Leopoli 1901.
- Dekret hrabiego Trautmannsdorfa, 18 XI 1802, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1799–1802, sygn. A. Sem. 2 (1799–1802), s. 321–327.
- Dziekan Wydziału Teologicznego UJ do bp. Sapiehy, 5 II 1919, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Teki Sapieżyńskie 1912–1951, sygn. TS XVII/83.

Dziekan Wydziału Teologicznego UJ do Ministra Oświaty, 27 IX 1946, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Akta Wydziału Teologicznego. Programy nauczania, dyskusja nad reformą studiów 1851–1954, sygn. WT II 28.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1926, Cracoviae 1926.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1927, Cracoviae 1927.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1928, Cracoviae 1928.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1929, Cracoviae 1929.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1930, Cracoviae 1930.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1931, Cracoviae 1931.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1933, Cracoviae 1933.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1934, Cracoviae 1934.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1935, Cracoviae 1935.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1936, Cracoviae 1936.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1937, Cracoviae 1937.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1938, Cracoviae 1938.

Elenchus Venerabilis Cleri Archidioeceseos Cracoviensis pro anno Domini 1939, Cracoviae 1939.

Gubernium do Administratora Diecezji Krakowskiej bp. J. Olechowskiego, 11 XII 1801, Archiwum Księża Misjonarzy na Stradomiu, Seminarium. Korespondencja 4 (XVIII-1899), b. sygn., k. 19–20.

Gubernium do Administratora Diecezji Krakowskiej bp. J. Olechowskiego, 18 XI 1802, Archiwum Księża Misjonarzy na Stradomiu, Seminarium. Korespondencja 4 (XVIII-1899), b. sygn., k. 43–44.

- Gubernium do Administratora Diecezji Krakowskiej bp. J. Olechowskiego, 28 VIII 1801, Archiwum Księży Misjonarzy na Stradomiu, Seminarium. Korespondencja 5 (XVIII-1899), b. sygn., k. 9–9v.
- Hałaburda M., *Krakowskie seminarium duchowne pod zarządem księży misjonarzy (1801–1901)*, „Instytut Księży Misjonarzy w Krakowie. Informator” 30 (2010/2011), s. 67–96.
- Hałaburda M., *Krakowskie Seminarium Duchowne*, Kraków 2007.
- Informacja w formie notatki o przeprowadzonych pracach remontowych w gmachu seminarium krakowskiego, ok. 1925, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1912–1938, sygn. A. Sem. 17 (1912–1938), s. 65.
- Initia progressus et status praesens Domus Stradomiensis...*, Archiwum Księży Misjonarzy na Stradomiu, *Historia Congregationis Missionis in Polonia*, b. sygn.
- Inż. Leonard Nitsch i Ska. Biuro techniczne. Zakład Instalacyjny, Kraków, ul. Andrzeja Potockiego nr 18 do Szanownego Kierownictwa Okręgu Budowlanego w Krakowie, 7 VII 1920, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1915–1927, sygn. A. Sem. 15 (1915–1927), s. 839.
- Jan Paweł II, *Dar i tajemnica*, Kraków 1996.
- Kapuśniak A., Szczepaniak J., *Katalog alumnów krakowskiego seminarium duchownego*, Kraków 2006.
- Komar E., *Kardynał Puzyna. Moje wspomnienia*, Kraków 1912.
- Konkordat – wykonanie (t. 6) – Materiały do spraw wykonania załącznika „A” do Konkordatu – dotacja na rzecz Kościoła, 1925–1938, Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Departament V Wyznań, sygn. 2/14/0/5/407, s. 1–203.
- Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r., Dz.U. 1925 nr 72 poz. 501.
- Korespondencja w sprawie starań o uznanie przez MWRiOP seminariów duchownych jako wyższych szkół akademickich, VI–VII 1938, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Teki Sapieżyńskie 1912–1951, TS XVII/83.
- Kracik J., *Krakowskie Seminarium Duchowne w latach 1911–1951*, w: *Księga sapieżyńska*, t. 1, red. J. Wolny, Kraków 1982, s. 197–203.
- Kracik J., *Niełatwe początki seminarium duchowego w Krakowie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 35 (1977), s. 232–236.

- Kronika Kaplicy Duchownego Seminarjum Metropolitalnego w Krakowie z r. z. 1900*, Archiwum Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie, sygn. XVII.1/5.
- Kronika seminarium duchownego w Krakowie, Archiwum Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie, sygn. XVII.6.
- Ks. Lewandowski Czesław I., Archiwum Księży Misjonarzy na Stradomiu, b. sygn.
- Książęco Metropolitalna Kuria w Krakowie do ks. Dr Władysława Wichra, Wicerektora Seminarium w Krakowie, 17 x 1929, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1928–1941, sygn. A. Sem. 18 (1928–1941), k. 197.
- Księga wydarzeń, Archiwum Wyższego Seminarium Duchownego w Krakowie, sygn. XVII. 7.
- Kumor B., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 3, Kraków 2000.
- Listy do Ks. Czesława Lewandowskiego, Archiwum „Naszej Przeszłości” w Krakowie, sygn. 43.
- Łukomski S., *Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 roku pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską*, Łomża 1934.
- Marcinek R., *Dawne Śląskie Seminarium Duchowne w Krakowie w świetle kwerendy archiwalnej*, „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa” 42 (2024), s. 83–112.
- Markowski B., *Ksiądz Czesław Lewandowski CM 1864–1934*, Kraków 2022.
- Nota do Konsystorza, 20 III 1800, Archiwum Księży Misjonarzy na Stradomiu, Seminarium. Korespondencja 5 (XVIII-1899), b. sygn., k. 5–5v.
- Odezwa abp. S. Sapiehy do Duchowieństwa Archidiecezji Krakowskiej, 2 II 1927, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1915–1927, sygn. A. Sem. 15 (1915–1927), k. 1177.
- Odpis pisma C.K. Namiestnictwa do Książęco-Biskupiego Konsystorza z dnia 21 VI 1904, L. 79850, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1891, 1901–1914, sygn. A. Sem. 16 (1891) (1901–1914), s. 183.
- Odpis pisma WRiOP do Rektora UJ, 11 x 1938, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1928–1941, sygn. A. Sem. 18 (1928–1941), k. 845.
- Piech S., *Wydział Teologiczny Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1880–1939*, Kraków 1995.
- Polska Komisja Likwidacyjna, Wydział Oświatowy, Nakaz Wypłaty. Etat: Min. Wyznań i Oświaty do Filialnej Kasy Krajowej w Krakowie, 31 I 1919, Archi-

- wum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1912–1938, sygn. A. Sem. 17 (1912–1938), s. 39–40.
- Projekt reorganizacji studiów teologicznych uchwalony przez Wydział Krakowski, 10 VI 1919, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Teki Sapieżyńskie 1912–1951, sygn. TS XVII/83.
- Protokół Rady Wydziału z 3 VI 1938, Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Akta Wydziału Teologicznego. Protokoły posiedzeń Rady Wydziału 1854–1939, sygn. WT II 17.
- Reskrypt C.K. Namiestnictwa do C.K. Filialnej Kasy Krajowej w Krakowie, 17 VI 1903, odpis, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1891, 1901–1914, sygn. A. Sem. 16 (1891) (1901–1914), s. 109.
- Reskrypt C.K. Namiestnictwa we Lwowie do C.K. Filialnej Kasy Krajowej w Krakowie, 3 I 1903, odpis, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Seminarium Duchowne 1892–1908, sygn. A. Sem. 10 (1892–1908), s. 2329.
- Seminaristicum*, „Notificationes e Curia Principis Episcopi Cracoviensis” 1925, nr 10–11, s. 38.
- Seminarium duchowne w Krakowie: 400-lecie*, red. J. Guzdek, F. Ślusarczyk, Kraków 2001.
- Szczepaniak J., *Duchowieństwo diecezji krakowskiej w XVIII wieku. Studium prozopograficzne*, Kraków 2010.
- Szczepaniak J., *Zachowane spisy alumnów Seminarium Akademickiego w Krakowie*, w: *Materiały do dziejów nauczania i wychowania religijnego*, t. 2, red. J. Szczepaniak, Kraków 2001, s. 25–51.
- Urban J., *Kilka kart z najnowszych dziejów krakowskiego seminarium duchownego (w stulecie poświęcenia gmachu seminaryjnego przy ul. Podzamcze 8)*, „Biuletyn Duszpasterski” 10 (2002), s. 26–36.
- Wolny J., *Sapieha Adam Stefan (1867–1951)*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 34: 1992–1993, Wrocław 1993, s. 539–556.
- Wysocki S., *Seminarium Zamkowe w Krakowie*, Lwów 1911.
- Związek J., *Z dziejów Częstochowskiego Seminarium Duchownego w Krakowie (1926–1991)*, „Veritati et Caritati” 6 (2016), s. 349–419.